

ПРАВО

Теорія та історія держави і права

УДК 351.746.1(477)

Володимир Окіпнюк *

**РАДЯНСЬКІ ОРГАНИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ В УКРАЇНІ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»
(1946–1953 РОКИ)**

У статті досліджено розвиток юридичного статусу, організаційної структури та діяльності радянських органів військової контррозвідки в Україні на початковому етапі «холодної війни». Встановлено, що у цей період відбулися зміни у їх відомчій підпорядкованості та структурі при збереженні ключових повноважень.

Ключові слова: органи військової контррозвідки, «холодна війна», МДБ, МВС.

Окіпнюк В. Т. Советские органы военной контрразведки в Украине на начальном этапе «холодной войны» (1946–1953 года).

В статье исследовано развитие юридического статуса, организационной структуры и деятельности советских органов военной контрразведки в Украине на начальном этапе «холодной войны». Установлено, что в этот период произошли изменения в их ведомственном подчинении и структуре при сохранении ключевых полномочий.

Ключевые слова: органы военной контрразведки, «холодная война», МГБ, МВС.

Okipniuk V. T. Soviet bodies of military counterintelligence in Ukraine at the initial stage of the Cold War (1946–1953).

The article examines the development of the legal status, organizational structure and activities of the Soviet bodies of military counterintelligence in Ukraine at the initial stage of the Cold War. It was established that during this period there were changes in their departmental subordination and structure while retaining key competences.

Keywords: bodies of military counterintelligence, «cold war», MGB, Ministry of Internal Affairs.

Завершення Другої світової війни стало початком нової так званої «холодної війни». Колишні союзники по антигітлерівській коаліції опинилися в різних таборах: з одного боку СРСР і країни-сателіти з радянської зони окупації, з іншого – США та їх європейські партнери. Головною зброєю «холодної війни» стали спецслужби. В цих умовах зросли роль і значення в системі радянського тоталітарно-репресивного режиму органів військової контррозвідки, які розглядалися партійно-радянським керівництвом СРСР одним із основних інструментів протидії розвідувальній діяльності іноземних спецслужб у військовій сфері. Вивчення юридичних засад їх діяльності упродовж 1946–1953 рр. надасть змогу виявити особливості їх організаційно-структурної побудови, специфіку юридичного статусу та правозастосовної діяльності на початковому етапі «холодної» війни.

Історія радянських органів військової контррозвідки повоєнного часу розглядалася у працях зарубіжних дослідників А. І. Кокуріна [1] та М. В. Петрова [2] в контексті загальної історії радянських органів державної безпеки. Окремого дослідження, у якому б висвітлювалися питання юридичного статусу, організаційної структури та діяльності радянських органів військової контррозвідки в Україні на початковому етапі «холодної війни», у вітчизняній історико-правовій науці не проводилося.

Після закінчення Другої світової війни та скасування воєнного стану відповідно до постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 4 травня 1946 р. органи «Смерш» з Народного комісаріату оборони (далі – НКО) були передані до Міністерства державної безпеки (далі – МДБ) СРСР,

де було створено 3-є Головне управління військової контррозвідки. Колишній керівник «Смерш» В. С. Абакумов очолив МДБ СРСР. Штати 3-го Головного управління МДБ СРСР були оголошені наказом МДБ СРСР № 00244 від 14/19 червня 1946 р. з подальшими змінами згідно з наказами МДБ СРСР № 00567 від 27 грудня 1946 р. і № 00368 від 5 липня 1950 р. [2, с. 49].

3-тє Головне управління складалося із секретаріату, 3-х управлінь і 9-ти самостійних відділів. До функцій 1-го управління належало ведення агентурно-оперативної роботи в центральних органах сухопутних сил Міністерства збройних сил СРСР і керівництво місцевими органами військової контррозвідки при групах військ, військових округах, арміях і гарнізонах. 2-ге управління займалося агентурно-оперативною діяльністю в центральних органах військово-морських сил і керівництвом місцевими органами військової контррозвідки при флотах і флотиліях. 3-тє управління вело агентурно-оперативну роботу в центральних органах військово-повітряних сил і забезпечувало керівництво місцевими органами військової контррозвідки при повітряних арміях і окремих авіаційних з'єднаннях. Самостійні відділи здійснювали оперативне обслуговування Генерального штабу Збройних сил СРСР, органів тилового забезпечення та військового будівництва, військ МДБ, прикордонних військ, управління урядового зв'язку та шифрувальних органів, проводили контррозвідувальну роботу за кордоном з метою виявлення каналів проникнення іноземної агентури, її розшук безпосередньо в частинах і установах Збройних сил СРСР, а також серед військовополонених, радянських військовослужбовців, які перебували в полоні. Вказані відділи займалися також слідчою та оперативно-технічною діяльністю, вели оперативний облік, арешти, обшуки, зовнішнє спостереження та оперативну установку тощо [2, с. 50–51].

У військових округах були створені Управління контррозвідки (далі – УКР) МДБ, в арміях, корпусах, дивізіях, бригадах і гарнізонах відповідно відділи контррозвідки (ВКР) МДБ. Начальники УКР МДБ в межах своєї компетенції видавали накази, якими регулювалося функціонування підпорядкованих їм органів військової контррозвідки округу. Так, наказами начальника УКР МДБ Київського військового округу (далі – КВО) по особовому складу закріплювалися призначення співробітників органів військової контррозвідки на оперативні та неоперативні посади в УКР округу або у ВКР, відрадження, звільнення у запас, накладення або зняття дисциплінарних і адміністративних стягнень і т. д. [3, 4, арк. 1–24].

Начальник УКР МДБ КВО мав право в межах існуючих штатів ВКР окремих військових частин округу затверджувати розстановку особового складу підлеглих органів. Зокрема, в такому порядку наказами начальника УКР МДБ КВО від 20 серпня 1949 р., № 147а від 23 серпня 1949 р. була затверджена розстановка особового складу ВКР МДБ 216-ї винищувальної авіадивізії, 14-ї зенітно-артилерійської бригади ПВО, 44-ї зенітно-артилерійської дивізії ПВО [3, арк. 30, 32–34].

УКР МДБ військових округів звітували про результати діяльності за відомчою лінією до МДБ УРСР і МДБ СРСР, за партійною – до ЦК КП(б)У. Це стосувалося питань виконання рішень вищих партійних інстанцій, наказів, циркулярів, вказівок МДБ СРСР і МДБ УРСР. Протягом 1947–1949 рр., наприклад, начальник УКР МДБ КВО доповідав на адресу 3-го Головного управління МДБ СРСР щодо практичного впровадження наказу МДБ СРСР № 0048 від 2 лютого 1947 р. і циркуляра МДБ СРСР № 5 від 21 січня 1948 р. [5, арк. 126–136, 153–167, 224–233], які стосувалися «очищення» агентурної мережі від «непрацездатної» та такої, що не викликає довіри агентури, а також посилення боротьби проти іноземних розвідок, передусім англійської та американської. За січень – травень 1948 р. органами військової контррозвідки КВО на виконання вимог цих нормативних актів було виключено з агентурно-інформаторської мережі 467 осіб, з яких 4 агенти, 81 резидент і 382 секретних інформатори [5, арк. 225].

Скорочення негласного апарату органів військової контррозвідки відбувалося і в подальшому. Так, згідно з наказом МДБ СРСР № 0015 від 10 січня 1952 р. в органах військової контррозвідки МДБ КВО станом на 15 березня 1952 р. агентурна мережа була скорочена на 2/3 – з 14571 особи до 4896 осіб, з яких агенти становили 4069 осіб, а резиденти – 515 осіб [5, арк. 36–38].

Крім цього, наказ № 0048 і вказівка 3-го Головного управління МДБ СРСР № 3/81782 від 25 жовтня 1947 р., в контексті посилення контррозвідувальної роботи по боротьбі з агенту-

рою американської й англійської розвідок, передбачали активізацію агентурної діяльності серед військовослужбовців, які були репатріантами із зон окупації союзників. З цією метою, наприклад, в органах військової контррозвідки КВО було збільшено кількість справ-формулярів із «забарвленням» «шпигунство американське та англійське» з 10 справ (станом на 1 жовтня 1947 р.) до 23 (станом на 25 лютого 1948 р.), 13 справ-формулярів на репатріантів велися за «забарвленням» «шпигунство німецьке». Було збільшено за цей же період кількість справ оперативного обліку на репатріантів з 88 до 116. За результатами їх реалізації було заарештовано 32 особи. Як «профілактичний» захід органами військової контррозвідки МДБ КВО було звільнено з військових частин і установ округу станом на 1 січня 1948 р. 605 осіб, які під час війни перебували на окупованій території, і ще 290 осіб з цих же мотивів не були прийняті на службу або роботу. Бралися в агентурну розробку військовослужбовці, які мали родичів за кордоном, вивчався характер їхніх зв'язків та контактів [5, арк. 98–99, 103, 108, 109].

У другому півріччі 1947 р. у частинах і з'єднаннях Військово-повітряних сил (далі – ВПС) КВО органами військової контррозвідки було виявлено 957 осіб, які заслуговували «оперативної уваги». Серед них 256 репатріантів, з яких 213 було звільнено американськими військами, 43 – англійськими, 301 особа, яка перебувала у полоні, 18 – в оточенні, 187 військовослужбовців, які мали контакти з американськими та англійськими військовими, 38 осіб, які підозрювалися у зв'язках із націоналістичним підпіллям тощо. Крім цього, серед нового поповнення 4118 осіб проживали на окупованій території і розроблялися органами військової контррозвідки на предмет можливих контактів з іноземними розвідками. Для цього було задіяно 1556 представників агентурно-інформативного апарату [5, арк. 2–3].

Упродовж січня – лютого 1948 р. органами військової контррозвідки МДБ КВО було заарештовано за «антирадянську» діяльність 37 осіб, з яких 28 військовослужбовців. Найбільший відсоток заарештованих становили особи, які підозрювалися у вчиненні «зради батьківщині», участі в ОУН-УПА та дезертирстві [5, арк. 119–120, 140–141].

На посилення боротьби з іноземними розвідками був орієнтований наказ МДБ СРСР № 00179 від 10 травня 1948 р. Про стан виконання його вимог у липні 1948 р. УКР МДБ КВО звітувало до 3-го Головного управління МДБ СРСР. Внаслідок посилення агентурно-оперативної діяльності щодо осіб, які підозрювалися у шпигунстві, органами військової контррозвідки КВО у період з 1 січня по 1 червня 1948 р. було заарештовано 118 осіб за звинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених статтями 54-1 «а», «б» і 54-10 Кримінального кодексу УРСР [7, арк. 11].

В умовах «холодної війни» органи військової контррозвідки, як і інші органи державної безпеки, орієнтувалися партійно-державним керівництвом на виявлення, передусім, американських або англійських шпигунів. Каральні органи в цих умовах тлумачили окремі дії радянських громадян, такі, зокрема, як приватне листування чи побутові контакти з родичами за кордоном, факти висловлювання незадоволення радянською дійсністю і т. п., як ознаки шпигунської діяльності. Наприклад, 14 листопада 1952 р. УКР МДБ КВО був заарештований «шпигун», який начебто зібрав для американської розвідки відомості про плани щодо розширення радіостанції в Броварах, а також інформацію про нестачу продовольчих товарів в магазинах Києва та Броварів [6, арк. 254–256].

За лінією військового відомства УКР МДБ здійснювалося інформування військових рад відповідних військових округів [6]. Спецповідомлення, спеціальні доповіді, доповідні записки містили інформацію про основні напрями діяльності органів військової контррозвідки у післявоєнний час. До них, насамперед, належали арешти та ведення слідства щодо військовослужбовців і членів їх сімей, які підозрювалися в «антирадянській агітації», «зраді батьківщині», поширенні анонімних «антирадянських» листів, «буржуазному націоналізмі», що знаходило вияв у формі незадоволення службою у збройних силах СРСР, критиці радянської дійсності, прослуховуванні заборонених радіопередач тощо. Органами військової контррозвідки у цих документах також доводилося до керівництва військового відомства дані про «недостойну поведінку» військовослужбовців із цивільним населенням – пияцтво, порушення громадського порядку, хуліганські дії, розкрадання майна тощо.

У післявоєнний час органи військової контррозвідки продовжували боротьбу з дезертирством у військових частинах. Щомісячні доповідні записки керівництву УКР і ВКР військових округів подавало до 3-го Головного управління МДБ СРСР. Зокрема, за нашими підрахунками, здійсненими на підставі даних УКР МДБ КВО, у період з грудативна робота органів військової контррозвідки з виявлення та розробки учасників ОУН,ня 1947 р. по листопад 1948 р. у військових частинах округу дезертирство вчинили 128 військовослужбовців. Органами військової контррозвідки спільно з військовим командуванням частин округу було розшукано та затримано з числа дезертирів 87 осіб та попереджено 28 спроб дезертирства [5, арк. 49, 55, 63-64, 90, 117-118, 168; 7, арк. 19, 22-24, 125, 127, 142, 144, 152].

Як і територіальні органи державної безпеки, органи військової контррозвідки у післявоєнний час вели боротьбу з українським національно-визвольним рухом. Агентурно-опер УПА та осіб, пов'язаних із націоналістичним підпіллям в частинах і з'єднаннях військових округів, проводилася відповідно до вказівок 3-го Головного управління МДБ СРСР № 10137 від 26 червня 1947 р. і № 88699 від 25 березня 1948 р. Насамперед, було активізовано агентурне спостереження серед військовослужбовців, які були призвані із західних областей України. Діяльність націоналістичного підпілля мала обов'язково розглядатися через призму зв'язку підпільників з американською та англійською розвідками. Станом на 25 травня 1948 р. органами військової контррозвідки МДБ КВО у військових частинах і з'єднаннях округу було виявлено 57 осіб, які підозрювалися у зв'язках із націоналістичним підпіллям, а ще 615 осіб, вихідців із західних областей України, взяті на посиленій агентурний контроль як такі, що проживали на окупованій території [5, арк. 201-203].

Також особлива увага органів військової контррозвідки була прикута до військовослужбовців, які проходили службу в контингентах радянських військ за кордоном і були відряджені до СРСР на підставі різних «компрометуючих» матеріалів – підозрілі зв'язки з іноземцями, «політична та моральна нестійкість», висловлення бажання залишитися для проживання за кордоном тощо. Органами військової контррозвідки МДБ КВО станом на 1 липня 1948 р. було виявлено 595 таких осіб. Серед них 278 офіцерів, 110 сержантів, 202 рядових і 5 офіцерських дружин. Всі ці особи були взяті в активну агентурну розробку [7, арк. 66-67].

На виконання директиви МДБ СРСР № 72 органами військової контррозвідки МДБ КВО у липні 1948 р. була проведена перевірка особового складу мережі передавальних радіостанцій внутрішніх військ МДБ Українського округу (далі – УО) (790 осіб), наземних військ КВО (819 осіб) і ВПС КВО (595 осіб). В результаті було виявлено «підозрілих і політично сумнівних осіб» в органах зв'язку внутрішніх військ МДБ УО – 68, наземних військ КВО – 76 і ВПС КВО – 57, які мали бути усунені від обслуговування радіостанцій. Всім радистам, які пройшли перевірку, надавався допуск до роботи із секретними матеріалами. Водночас було посилено агентурний контроль за їх діяльністю та збереженістю кодів і шифрів [7, арк. 89-117].

У розвиток наказу МДБ СРСР № 0048 від 2 лютого 1947 р. про боротьбу з агентурою іноземних розвідок і циркуляра МДБ СРСР № 5 від 21 січня 1948 р. МДБ СРСР було видано директиву № 57 від 16 вересня 1948 р. Нею передбачалася протидія розвідувальним органам Туреччини, які використовувалися англо-американськими спецслужбами для діяльності проти СРСР. З цією метою пропонувалося виявляти осіб, які підозрювалися у зв'язках з турецькою розвідкою як серед військовослужбовців, так і в середовищі негласного апарату військових частин, з'єднань і установ. Про виконання цієї директиви УКР МДБ СРСР КВО наприкінці вересня 1948 р. доповідало до 3-го Головного управління МДБ СРСР [7, арк. 129-136, 145-150].

На виявлення та відрядження зі складу внутрішніх військ МДБ УО «сумнівних осіб» була спрямована діяльність органів військової контррозвідки військових частин МДБ, які дислокувалися в УРСР – 62-ї, 64-ї, 65-ї, 81-ї, 82-ї стрілецьких дивізій і 290-го мотострілецького Новоросійського полку внутрішніх військ МДБ УО. За матеріалами УКР МДБ КВО з військ МДБ УО на підставі різних «компрометуючих» матеріалів було звільнено станом на березень 1948 р. 1039 осіб, з яких 92 офіцери і 947 сержантів і рядових [5, арк. 137-139]. Доповідні записки про агентурно-оперативну діяльність ВКР військ МДБ УО у другому півріччі 1948 р. були подані в грудні 1948 р. до 3-го Головного управління МДБ СРСР [7, арк. 156-183].

Із виданням 10 січня 1952 р. наказу МДБ СРСР № 0022 було здійснено перевірку та перегляд справ-формулярів і справ оперативного обліку, які перебували у провадженні органів військової контррозвідки МДБ СРСР. За результатами виконання цього наказу в органах підпорядкованих УКР МДБ КВОбу була припинена розробка і передано до архіву 58 справ-формулярів і 150 справ оперативного обліку [6, арк. 8].

Після передачі в травні 1946 р. органів «Смерш» НКВД до МДБ, у складі МВС СРСР, МВС УРСР і його місцевих органів продовжували діяти ВКР з функціями військової контррозвідки. В агентурно-оперативному обслуговуванні ВКР МВС УРСР і його місцевих органів станом на травень 1946 р. перебували територіальна і транспортна міліція, пожежна охорона, об'єкти Головного управління шосейних доріг МВС СРСР, Управління шосейних доріг, Управління матеріально-технічного постачання, спецторгу, типографія, санітарний відділ, архів і фельдзв'язок МВС УРСР, військові трибунали та військова прокуратура МВС, місцева протиповітряна оборона, товариство «Динамо» тощо. Загальна кількість особового складу на цих об'єктах становила понад 90 тис. осіб, серед яких налічувалося майже 5 тис. негласних співробітників ВКР МВС [8, арк. 20–26].

Використання назви «Смерш» для позначення органів військової контррозвідки МВС було припинено відповідно до вказівки міністра внутрішніх справ СРСР, яка була поширена до підлеглих органів поштотелеграфом начальника ВКР МВС СРСР від 15 червня 1946 р. [8, арк. 27].

ВКР НКВС-МВС, так само як і органи військової контррозвідки НКВД-МДБ, у післявоєнний час вели боротьбу з будь-якими проявами націоналізму, «антирадянських настроїв» у військах і воєнізованих структурах НКВС-МВС, у тому числі з проникненням в органи міліції УРСР, насамперед західних областей, агентури ОУН-УПА. Так, 28 січня 1946 р. начальник ВКР НКВС СРСР видав вказівку № 34/872, згідно з якою органи «Смерш» НКВС мали активізувати роботу серед націоналістично налаштованих представників середньоазіатських республік, проводячи її в контакт з органами НКВД [8, арк. 11–13]. Згідно із вказівкою начальника ВКР МВС СРСР № 34/3233 від 3 квітня 1946 р., з метою виявлення серед офіцерського складу шкіл та курсів пожежної охорони МВС «злочинних зв'язків» і «антирадянських настроїв» передбачалося протягом 3-х місяців провести спеціальну перевірку, завівши на кожного офіцера контрольно-наглядову справу [8, арк. 16]. На підставі вказівки заступника міністра внутрішніх справ СРСР № 1/6007 від 19/20 квітня 1946 р. органам контррозвідки «Смерш» МВС-УМВС УРСР пропонувалося у термін до 25 травня 1946 р. посилити роботу з виявлення серед працівників міліції агентури ОУН-УПА та «очистити» місцеві апарати міліції від осіб, які підозрюються у зв'язках з ОУН-УПА, проводячи щодо них активні агентурні розробки [8, арк. 17–18].

Відділення контррозвідки УМВС УРСР щомісячно звітували про результати роботи до ВКР МВС УРСР. Подавалися статистичні дані за об'єктами оперативного обслуговування щодо руху агентурного апарату, реалізації справ-формулярів і справ оперативного обліку, проведенні арешти і «профілактичні» заходи тощо.

Органи військової контррозвідки МВС здійснювали негласний облік та агентурний контроль щодо осіб, на яких були наявні «компрометуючі матеріали». Такими матеріалами вважалися: перебування в полоні, у тому числі репатріація, повернення із зон окупації союзників, судимість за контрреволюційні злочини, «чуже» соціальне походження, наявність близьких родичів, засуджених за контрреволюційні злочини, вихід з оточення при «сумнівних» обставинах, проживання на окупованій території, наявність близьких родичів за кордоном. Наприклад, за такими «компрометуючими» матеріалами на обліку у відділеннях контррозвідки УМВС Дніпропетровської області станом на 1 квітня 1948 р. перебувало 1439 осіб [9, арк. 27–28], Дрогобицької області станом на 1 липня 1948 р. – 1207 осіб [10, арк. 103], Вінницької області станом на 1 жовтня 1948 р. – 1188 осіб [11, арк. 200].

За оперативними матеріалами військової контррозвідки МВС, до таких осіб застосовувалися «профілактичні» заходи, як правило, звільнення або інформація на них передавалася до особливої інспекції УМВС для накладення інших дисциплінарних стягнень чи віддання до суду військового трибуналу МВС. Так, на підставі матеріалів відділення контррозвідки

УМВС Вінницької області протягом 1–3-го кварталу 1948 р. з органів МВС області було звільнено 39 осіб. На 3-х осіб матеріали були передані до особливої інспекції УМВС [11, арк. 172, 217–218]. Відділенням контррозвідки УМВС Дрогобицької області за аналогічний період було звільнено 27 осіб [10, арк. 55, 106, 153].

Уявлення про організацію діяльності органів військової контррозвідки обласних УМВС УРСР у післявоєнний час дають матеріали обстеження агентурно-оперативної роботи відділення контррозвідки УМВС Вінницької області за 1-й – 3-й квартал 1948 р. [11, арк. 228–248]. Відділення складалося із 7 штатних посад – начальника, заступника начальника, 2-х старших уповноважених, 2-х оперуповноважених і секретаря-машиністки. Показниками, які характеризували його роботу, були: стан об'єктів оперативного обслуговування щодо «засміченості ворожими та політично сумнівними елементами», кількість і якість агентурної мережі та її працездатність, результати розробки осіб, які перебувають на оперативному обліку, реалізації облікових справ і справ-формулярів, здійснення «профілактичної» та слідчої діяльності, організації планування роботи відділення.

Остання суттєва реорганізація системи управління органами військової контррозвідки у досліджуваній період відбулася у 1952 р. Безпосередньо постановою Ради Міністрів СРСР від 22 квітня 1952 р. було затверджено Положення про 3-є Головне управління МДБ СРСР, яке оголошено наказом МДБ СРСР № 00286 від 25 квітня 1952 р. Відповідно до цього була розроблена нова штатна структура, яку закріпили накази МДБ СРСР № 00316 від 17 травня 1952 р. і № 00932 від 25 жовтня 1952 р. Управління складалося з інспекції, слідчого та 9 оперативних відділів, один з яких – 5-й – займався керівництвом та наданням допомоги у боротьбі зі шпигунством та «антирадянськими проявами» місцевим органами військової контррозвідки, решта – безпосередньою контррозвідувальною роботою в центральних органах військового та військово-морського відомств, у прикордонних військах і військах внутрішньої хорони МДБ СРСР [2, арк. 51–52].

Отже, з 1946 р. органи військової контррозвідки повертаються до складу органів державної безпеки та функціонують як 3-ті управління (відділи) МДБ СРСР, виконуючи суто контррозвідувальні функції у військових частинах і установах. У той же час, до кінця досліджуваного періоду, тобто злиття у березні 1953 р. МВС і МДБ у єдине МВС, зберігаються ВКР як органи військової контррозвідки у складі МВС та його місцевих органів.

Діяльність органів військової контррозвідки в умовах початку «холодної війни» спрямовувалася, передусім, на виявлення та знешкодження у збройних силах й інших військових формуваннях СРСР агентури спецслужб США, Великобританії та їх союзників. Однак, як і в попередній період, продовжувався пошук осіб, які співпрацювали з колишніми нацистськими розвідувальними та контррозвідувальними органами, боротьба з «антирадянськими елементами», дезертирством, перевірка військовослужбовців та інших осіб, які перебували в полоні або в оточенні, здійснення агентурно-оперативного контролю за станом військової дисципліни, морально-психологічним кліматом у військових частинах і установах.

Під час реалізації радянськими органами військової контррозвідки агентурно-оперативної інформації використовувався принцип «презумпції винуватості» особи. Тобто будь-які дані, які суперечили офіційним позиціям, тлумачилися як «компрометуючі» матеріали. Хоча ця інформація, як правило, не містила складу правопорушення, але права осіб порушувалися або суттєво обмежувалися, оскільки до них могли бути застосовані арешт, інше позбавлення волі, засудження судовим або позасудовим способом, різноманітні «профілактичні» заходи репресивного характеру.

Список використаних джерел:

1. Лубянка. ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-КГБ. 1917–1960 : справочник / сост. А.И. Кокурин, Н.В. Петров. Москва: Изд. МФД, 1997. 352 с.
2. Петров Н.В. Кто руководил органами госбезопасности. 1941–1954 : справочник. Москва: О-во «Мемориал»; «Звенья», 2010. 1008 с.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 1 (1959). Спр. 14.
4. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 8. Спр. 4.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 1 (1959). Спр. 33.

6. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 7 (1959). Спр. 1.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 1 (1959). Спр. 34.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 4. Спр. 10.
9. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 7 (1950). Спр. 8.
10. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 7 (1950). Спр. 10.
11. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 23. Оп. 7 (1950). Спр. 4.

** Окіпнюк Володимир Тарасович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Служби безпеки України.*

Стаття надійшла до редакції 9 вересня 2018 р.